

БЪЛГАРСКИТЕ ЕЛЕМЕНТИ В РОДНИНСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ ПРИ ГАГАУЗИТЕ

Емил Боев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Въпросът за типологията и характера на езика, който гагаузите използват през последните два века, може да се каже, че в общи линии е решен. Той е тюркски и според класификацията на съветския тюрколог Н.А. Баскаков принадлежи към прабългарската подгрупа на огуаката група на тюркските езици, която пък се отнася към западнохунския клон на тюркските езици. Изхождайки от състоянието на гагаузките народни говори у нас и извън страната обаче, можем да допуснем, че в миналото той е включвал редица неогузки – къпчашки прабългарски елементи, които поставят в друга светлина неговото историческо развитие. Ако допреди трийсет години сведенията за гагаузките говори бяха оскъдни или ограничени, днес можем да заявим съвсем отговорно, че с малки изключения всички говори са достатъчно добре описани и представени чрез обилен материал, за да може да се пристъпи към сериозното им изследване. Това се отнася до гагаузките говори в Мизия и Тракия, в Молдова и Украйна, в Казахстан и Узбекистан. Недостатъчни са материалите за гагаузките говори в Кавалско и Зиляховско в Гърция.

Изследванията по гагаузка диалектология все още са на равнище, което не задоволява поради едностранчивия подход към фактите и явленията на гагаузкия език. Така например на фонетиката и синтаксиса се отделя голямо значение, което е оправдано, но омаловажаването или пренебрегването на морфологичните и особено на речниковите (лексикалните) особености в никакъв случай не може да се допусне, особено при днешното състояние на науката за езика. Новооткритите и интересни черти на гагаузката морфология и лексика дават основание за изводи, които променят досегашната представа за гагаузката езикова система, като цяло.

Речниковата система на гагаузкия език съдържа думи, които имат различен произход. Най-многобройни са думите, които имат различен произход. Извънредно голям е броят и делът на българските думи. Те надвишават многократно думите от гръцки, румънски и друг произход. Но не само броят на българизмите е този, който определя тяхното значение в гагаузкия език.

Принадлежността на българизмите към основния речников фонд, към групата на най-употребяваните думи, подчертава тяхното голямо значение при решаването на въпроса за характера на гагаузкия език, на неговото развитие, а така също и на въпроса за потеклото на гагаузите. Ще илюстрираме това свое твърдение с някои данни от терминологията, отнасяща се до семейната обредност на гагаузите, според етнографското изследване върху гагаузите на съветския гагаузовед С. С. Купоглу – специалист и носител на езика. От близо 200 термина, които споменава, 174 са българизми, което представлява почти 90%. Между тях са бабу – селска баба, стрижба, попонец, кандилу, луфуднница, урисница, куча (коливо), пита, кръсница, каниска, фенце, года, конушка, сбор, сидянка, зестра, кум, кума, прост (олмак), фенцетмек, свату, сватулук, душница и т.н.

С оглед на характера на роднинските връзки термините, с които те се изразяват, могат да бъдат разпределени в две групи:

1. термини за кръвно родство;
2. термини за брачно родство.

За означаване на кръвното родство гагаузите използват следните българизми: маму, татю, каку, бабу, дяду, лелю, чичу, уйчу, чина, сваку, унука, братучет, пряунук. Чина е характерна за гагаузките говори в Тракия. Само в гагаузкия говор в град Варна наред с маму, татю, бабу, дяду се употребяват и матера и патера, които са гръцки заемки. Интересно е, че като обръщение матера и патера означават съответно бабо! И дядо! А в своята номинативна форма – мама, тате. Обаче не във всички гагаузки семейства се употребяват матера и патера. Варненските гагаузи, които ги употребяват, се определят от останалите гагаузи като урумсу – гърчещи се. Истинските гърци гагаузите наричат урум. В отделните гагаузки говори се срещат и фонетичните разновидности тати, бати и преунук.

Прави впечатление, че при повечето от термините за кръвно родство са отразени фонетичните особености на съседните български говори, като редукцията на неударените отворени гласни, застъпниците на големия ер – пряунук и преунук.

Звателната форма на тези термини се образува по два начина: чрез изсяняване на краесловната потъмнена гласна – мамо!, тате!, бате!, дядо! и т.н., или чрез употреба на частици като бе, бре, ма, мо, мари, мори, мору, прибавени към номинативната форма.

Българските термини за брачно родство са следните: дяду – тъсъ, зълва, драгинку, девер, батю, каку, булю. Те всички отговарят по форма и значение на съответните думи в съседните български говори. Тук отново се явява гърцизъм, но вече с по-широка употреба – нифи (снаха, булка, невеста), който се среща във Варна, Винаца и Куманово, Варненски окръг. Тюркските по произход думи за означаване на понятия от брачното родство са повече: гелин –

невяста, снаха, кога – съпруг, мъж, кайна – свекърва, тъща, кайната – свекър, тъст, гьопюмже – зълва, елти – етърва, баджанак, балдъза, балдъзка.

Произлизащи от брачните връзки други понятия се изразяват с български, гръцки и тюркски думи, като куми, кумица, кръсник, кръсница – българизми, нуна – гърцизъм, и саадъч, саадъчка – турцизъм. Най-широкото разпространени са кръсник и кръсница – в повечето говори в Мизия, във всички говори в Тракия и в СССР. Нуна срещахме във Варна и някои варненски села.

Някои от термините морфологически са оформени според българската езикова система в женски род. Обаче в гагаузки балдъза, балдъзка, саадъчка и кумица не означават граматически род, а естествен пол.

Българските по произход думи в гагаузката роднинска терминология съставят нейна съществена част. Те са толкова важни и характерни, колкото и тюркските по произход думи. Нещо повече – те съставят гагаузката специфика в областта на лексиката и отличават гагаузкия език от останалите тюркски езици, особено от огузките. Те са доказателство, че гагаузкият феномен се е формирал в границите на българския етнос и на територията на българския език.

BULGARIAN ELEMENTS IN KINSHIP TERMINOLOGY IN GAGAUZ

✉ **Prof. Dr. Emil Boev**
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria